

Анотація

В статье анализируется взаимосвязь креативности и инновационности субъекта обучения, выделяются их общие признаки. Креативность определяется предпосылкой инновационной деятельности, а инновационность обеспечивает на когнитивном и поведенческом уровне внедрения инноваций.

Summary

The article explores the relationship of creativity and innovativeness of the subject of training, are allocated their common features. Creativity is defined prerequisite of innovation and innovativeness provides on the cognitive and behavioral level innovation.

Ключові слова: вчитель музики, інноваційна діяльність, креативність, інноваційність.

Ключевые слова: учитель музыки, инновационная деятельность, креативность, инновационность.

Key words: music teacher, innovation, creativity, innovativeness.

Подано до редакції 24.03.13

УДК 37.011.3 – 051: 331 – 102.312

©2013

Коновець С.В.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ЯК ДО ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сьогодні у висвітленні проблем, пов'язаних з творчим розвитком вчителя в процесі його професійно-педагогічної діяльності, об'єктивно існує чимала науково-дослідницька спадщина, що складається з філософських, психолого-педагогічних та інших джерел і може успішно актуалізуватися в сучасному освітньому просторі.

Загалом, методологія дослідження означених проблем ґрунтується на: положеннях теорії пізнання, теорії розвитку особистості та основних методологічних принципів – системності, історизму, розвитку, науковості, всебічного вивчення явищ і процесів, їх взаємозв'язку та взаємозумовленості; на використанні методологічних підходів – системного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, креативного та інших у розгляді діалектичного зв'язку об'єктивних і суб'єктивних факторів творчого процесу. При цьому необхідно підкреслити, що принцип системності передбачає з'ясування об'єктивності з погляду існуючого у світі всезагального взаємозв'язку усіх предметів і явищ, тобто системність, комплексність істинного знання про об'єкт дослідження виступає необхідним відображенням системних взаємозв'язків, існуючих у самій об'єктивній дійсності, різнобічним і багаторівневим аналізом досліджуваної педагогічної реальності.

Ці твердження ґрунтуються на висновках академіка С. Гончаренка, який підкреслює, що “системний підхід застосовується до явищ, які мають множину взаємопов'язаних елементів, об'єднаних спільністю функцій і мети, єдністю управління і функціонування” [2, с. 22]. На думку вченого, “системний підхід в педагогіці спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину” [3, с. 423]. Окрім того, С.Гончаренко вважає, що означений підхід передусім “передбачає сприймання об'єкта дослідження як системи” та існує “як єдине ціле, навіть тоді, коли вона складається з розрізнених елементів”. Іншими словами – системний підхід допомагає ґрунтовно розглядати будь-який аспект педагогічної реальності, у тому числі професійно-педагогічну діяльність учителя як певну систему.

Формулювання цілей статті... Мета статті – проаналізувати теоретичні та методологічні засади використання системного підходу до професійно-педагогічної діяльності вчителя з позицій спрямування та реалізації її як творчого процесу. Виявити і обґрунтувати основні складові означеного феномену та визначити способи його здійснення у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження... Попередній розгляд методологічних засад досліджуваної проблеми уможливив визначення й обґрунтування доцільності використання системного підходу до професійно-педагогічної діяльності вчителя як до творчого процесу. Передусім, це базувалося на тому, що саме системний підхід дозволяє виявити спільність психолого-педагогічних явищ з іншими явищами дійсності. Окрім того, системний підхід сприяє виявленню загальних системних властивостей окремих елементів, що складають систему, яка є цілісністю, котра взаємодіє з оточенням.

Системний підхід як спосіб вивчення характеристик системних об'єктів на основі використання категорій: система, елемент, ціле, частина, зміст, форма, функція, зв'язок, відношення, взаємодія було і є предметом дослідження вчених різних наукових галузей (П. Анохін, В. Афанасьєв, С. Гессен, С. Гончаренко, М. Лесечко, Ю. Сурмін та ін.). Так, за їхніми висновками, основні положення теорії систем уможливають розуміння будь-якої системи як кінцевої множини функціональних елементів, котрі взаємопов'язані та взаємодіють не лише одне з одним і оточенням, але й утворюють ціле у межах часового простору.

На увагу заслуговує доведення дослідниками того, що існування будь-якої системи зумовлене планомірним і правильним розміщенням елементів у визначеному зв'язку та точній послідовності. Разом з цим, нерідко організація зазначеної сукупності таких елементів має ознаки структури. Тобто, якщо система охоплює

найрізноманітніші сторони цілісного об'єкта (його побудову, склад, засіб існування, форми розвитку тощо), то структура насамперед вказує на сталість та стабільність об'єкта, що уможливило процес збереження його якісної визначеності (так званої системної якості) в умовах, які можуть змінюватися.

Безпосередньо у змісті педагогічних досліджень системний підхід розглядається як можливість будь-якої ситуації виступати саме як системи взаємопов'язаних елементів, характеристики кожної складової котрої зумовлені своєрідністю загальносистемних ознак. Тобто завдяки означеному підходу можна досліджувати будь-який прояв об'єкта наукового пошуку та вивчення як елемента педагогічної системи, особливості якого визначені його положенням у цій системі, а також потенційною готовністю до взаємодії й рівнем активності пов'язаних з ним суб'єктів даної взаємодії.

Ключ до розуміння необхідності застосування у педагогічних дослідженнях системного підходу можна знайти у висловлюваннях відомого українського вченого-психолога В. Моляко, який підкреслює, що, «розглядаючи можливості системного підходу у вивченні професійної конкретної діяльності і цілком у відповідності з одним із принципів системності (а саме – відносності цього поняття у реальних умовах, коли система може бути і підсистемою, і мета-системою), слід виділити як систему власне цю діяльність» [4, с. 25]. Серед таких підсистем дослідник виділяє: процес діяльності, особистість (суб'єкт діяльності), продукт діяльності, колектив (в якому і з яким виконується певна діяльність), умови (місце, час, стимули) та інші.

Отже, зважаючи на висновки В. Моляко, ймовірним є твердження, що, використовуючи системний підхід відносно професійно-педагогічної діяльності вчителя, безперечно варто брати до уваги особливості побудови її як творчого процесу з організацією за ознаками відповідної системи. При цьому, на нашу думку, логічно згадати широко відомий умовивід про те, що творчий розвиток дітей і молоді невід'ємний від творчого розвитку самого педагога. Тому для творчої спрямованості своєї професійно-педагогічної діяльності вчитель має обов'язково враховувати як специфіку, так і особливості творчого процесу. Отже, саме складові класичного творчого процесу є важливими орієнтирами для здійснення успішної професійно-педагогічної діяльності сучасного вчителя (особливо фахівця мистецького профілю).

Відтак, на наш погляд, необхідно передусім вдосконалювати професійно-педагогічну діяльність учителя шляхом забезпечення її системності та творчої спрямованості. Тобто така діяльність має стати дійсно творчим процесом, який стане підґрунтям для творчого розвитку не лише учнів, але і самого вчителя. У такому контексті важливо зазначити, що успішна реалізація професійно-педагогічної діяльності як творчого процесу, котрий виступає систематизованою базою для розв'язання багатьох психолого-педагогічних проблем, певною мірою залежить і від розуміння специфіки, закономірностей та поетапності здійснення такого феномену, яким є власне «творчий процес».

Продовж довгого часу дослідженнями відповідної проблематики переймалися чимало вчених філософської, психологічної, педагогічної, культурологічної, соціологічної та інших наукових галузей. Наразі, більшість дослідників (Аристотель, Б. Ананьєв, П. Анохін, М. Бердяєв, Дж. Гілфорд, П. Енгельмеєр, Л. Єрмолаєва-Томіна, В. Ільченко, В. Моляко, Т. Орлова, М. Поддьяков, Я. Пономарьов, В. Роменець, С. Сисоєва, Е. Торренс, Г. Уоллес) визначала творчий процес як особливе специфічне та малодосліджене явище створення нового, а також як спроможність генерувати щось таке, про що до того не було відомо, не зустрічалося та не спостерігалось. При цьому, критерій новизни тлумачився вченими як такий, котрий усуває внутрішні бар'єри і зовнішні перешкоди та розширює обсяг і кордони творчого процесу до безкінечності.

Найчастіше етапи творчого процесу структурувалися дослідниками у такий спосіб: постановка проблеми; аналіз інформації; мобілізація оцінювання інформації; вирішення проблеми. Зокрема, чотирикомпонентну структуру творчого процесу запропонував і сучасний український психолог В. Роменець, який виділяв як основні такі його фази: а) свідомою робота (підготовка – особливий дійовий стан, що виступає передумовою інтуїтивного пошуку нової ідеї); б) несвідомою робота (визрівання – інкубація спрямовуючої ідеї); в) перехід неусвідомлюваного у свідоме (піднесення – поява ідеї рішення спочатку у вигляді гіпотези, принципу, задуму); г) свідомою робота (розвиток ідеї, її остаточне оформлення та перевірка) [8, с.11]. Вчений вважав, що за цими фазами здійснення творчого процесу можна пересвідчитися у наявності в них таких принципів, як: вираження (матеріалізації ідеї), інтеріоризації та оригінальності.

Переконливим є також погляд на сутність творчого процесу дослідника проблем психології творчості Я. Пономарьова, який підкреслював, що «весь процес становлення особистості людини та її психічний розвиток, котрі представлені як усе більш наростаюча гармонізація й співвіднесення різних систем психічних регуляцій (інтелектуальних, емоційних і вольових, усвідомлених та неусвідомлених і т.д.) можуть бути розглянуті як процес творчості, як процес само створення» [7, с. 46]. Вченим було розроблено такий структурно-рівневий підхід, при якому рівні творчого процесу розуміються як трансформуючі та одночасно як функціональні стадії рішення певних творчих завдань.

Необхідно визнати, що найчастіше творчий процес розглядається дослідниками саме як діяльність, що спрямовується на отримання результатів, котрі мають об'єктивну чи суб'єктивну новизну. Варто також підкреслити,

що під творчим процесом мається на увазі не лише безпосереднє здійснення художньої творчості, але й досить широкого діапазону діяльності людини у різних царинах буття: пізнанні, науці, культурі, освіті, екології тощо.

Цікавою та слушною є думка В. Моляко, який, називаючи художньо-творчу діяльність найзначнішим проявом людської сутності, стверджував, що у процесі її здійснення завдяки оригінальності мислення, пошукової активності, прогнозування, прийняття різних рішень кожна особа має значно більше шансів для власного творчого розвитку, оскільки така діяльність і будується у відповідності до п'яти основних етапів творчого процесу, а саме: 1) виникнення проблеми – постановки завдання; 2) підготовки до вирішення; 3) формування задуму; 4) втілення задуму; 5) перевірки та доопрацювання [4, с.22]. При цьому вчений наголошує на бажаному використанні в ході такого творчого процесу універсальних стратегій з рівномірним залученням аналогізування, комбінаторики та реконструкцій.

Як приклад, В. Моляко розглядає ситуацію, коли на стадії формування задуму виникає образ-ідея, що складається в уяві педагога, художника, композитора, письменника і будь-якого іншого фахівця, має визначати напрям подальшого вирішення задачі, тим самим сприяючи складанню певного плану дій. Однак задум, зважаючи на те, що образ-ідея може сприйматися незавершеним варіантом рішення, усе ж таки більшою мірою є гіпотезою або пропозицією, котрі у підсумку можуть отримати різні, нерідко й протилежні кінцеві результати. Тому, маючи попередній задум (може, і не завжди вдалий), людина, яка позиціонується як творчо розвинена особистість, буде спроможна висунути нові пропозиції та навіть нові задуми аж до того часу, поки не буде знайдено краще і правильніше рішення [4, с.29-30]. Такі висновки вченого, на нашу думку, цілком відповідають сучасним вимогам щодо планування та здійснення вчителем його професійно-педагогічної діяльності, адже насправді вдале передбачення моментів здійснення такої діяльності від визначення задуму (ідеї) – до отримання прогнозованого позитивного результату безсумнівно мають ознаки успішного творчого процесу.

Одним із найефективніших новітніх підходів до здійснення творчого процесу в діяльності варто назвати рекомбінацію – впровадження нових, незвичних взаємозв'язків давно відомих знань, образів, уявлень тощо. Рекомбінація має базуватися на накопичених раніше знаннях, вміннях, досвіді, що є необхідною передумовою творчого процесу, а також на уяві, котра відчутно допомагає системно вибудовувати нові зв'язки елементів діяльності між собою.

Значною мірою це стосується основних елементів професійно-педагогічної діяльності, котрі базуються на пізнанні та за своїм контентним наповненням близькі між собою і тому мають право з-посеред інших видів діяльності першочергово розглядатися як складові творчого процесу. Відтак ймовірно, що діяльність, в ході якої народжуються нові ідеї, теорії, закони, може по своїй суті бути саме творчим процесом. Адже, для її успішного здійснення необхідні: вміння бачити й аналізувати проблеми; вміння генерувати ідеї; вміння спостерігати; вміння здійснювати дослідницький пошук; вміння проводити експерименти; вміння визначати та творчо реалізовувати певні цілі й завдання у ході педагогічної практики.

У цілому, вияв дослідницького пошуку в творчому процесі, на переконання вченого-психолога А. Поддьякова, базується на готовності особи до дослідницької поведінки, що, як правило, виникає в ситуаціях об'єктивно існуючої неможливості вирішення проблемних питань традиційними способами, або задоволення потреб особистості звичними, усталеними засобами. На думку вченого, дослідницька поведінка може розвиватися не лише спонтанно на основі інтуїтивного використання «методу проб і помилок», але й свідомо та конструктивно – на підставі аналізу власних дій, аналізі одержаних результатів, оцінці, логічному прогнозі [6, с. 212].

Дослідницьку поведінку, яка складається з таких умінь, як: визначення проблем; розробка гіпотез; здійснення експериментальної чи творчої діяльності, що має ознаки дослідницької поведінки значною мірою породжує пошукова активність. Таким чином, дослідницьку поведінку, що базується на пошуковій активності особистості, (за А. Поддьяковим) можна характеризувати як «тип реагування, необхідний у випадках повної або часткової невизначеності чи неможливості побудови прогнозу стосовно рішення конкретної проблеми» [6, с.213].

Мотивацію відносно здійснення дослідницької поведінки вчителем можливо визначити за двома напрямками її спрямованості: а) безпосередньо на перемену проблемної ситуації; б) на перемену власного ставлення до неї. Відтак, виступаючи універсальним інструментом реалізації професійно-педагогічної діяльності як творчого процесу, дослідницька поведінка є переконливим доказом прояву творчого розвитку такого вчителя. Виявленню та уточненню загальних тенденцій стосовно творчого процесу як основи професійно-педагогічної діяльності вчителя значною мірою допомагає здійснювати розгляд питання щодо необхідності взаємозв'язку і взаємовпливу наукової та педагогічної діяльності, котрі за новітніми вимогами мають супроводжуватися самопізнанням, самовдосконаленням, самоактуалізацією та творчим саморозвитком особистості.

У такому контексті необхідно пам'ятати, що сьогодні наявна гостра потреба в удосконаленні та певною мірою трансформації професійно-педагогічної діяльності в бік її творчого наповнення та спрямування, тобто ця діяльність повинна стати дійсно творчим процесом. Отже, саме сполучення практичної та пошуково-дослідницької роботи може бути ефективним способом здійснення професійно-педагогічної діяльності як творчого процесу, оскільки «вчитель в доповнення до предметного змісту навчання ще прогнозує і форми спільної діяльності з

учнями, що забезпечують формування продуктивних відносин, розвиток певних соціально-психологічних якостей особистості школяра» [5, с. 21].

Загальновідомо, що сучасний педагог має бути не лише творчо розвинутою особистістю, досконалою інтелектуальною людиною, інтелектуалом та компетентним професіоналом, але ще і дослідником. Наразі, вчений-педагог С. Сисоєва також наголошує на тому, що «творча педагогічна діяльність є діяльністю дослідницькою», а вчитель, який працює творчо та спирається на досягнення педагогічної науки, «збагачує педагогічну теорію, розкриває закономірності педагогічного процесу, визначає шляхи його удосконалення, прогнозує результати своєї діяльності», тобто діє системно й у відповідності до специфіки творчого процесу [9, с. 97].

На думку дослідниці, «творчий учитель – це творча особистість з високим ступенем розвиненості мотивів, характерологічних особливостей і творчих умінь, що сприяють успішній творчій педагогічній діяльності, і яка, внаслідок спеціальної професійної підготовки та постійного самовдосконалення, набуває знань, умінь і навичок педагогічної праці, оволодіває уміннями формування творчої особистості учня у навчально-виховному процесі» [9, с. 98].

Висновки... Таким чином, беручи до уваги вагомість усвідомленої обізнаності вчителя стосовно системного підходу до професійно-педагогічної діяльності та особливостей і складових класичного творчого процесу, за нашим переконанням, їх доцільно та навіть необхідно використовувати як у практичній педагогічній роботі, так і у пізнанні та життєдіяльності загалом. Адже лише вчитель, який творчо підходить до власної професійно-педагогічної діяльності, постійно удосконалює її з урахуванням певної системності та критеріїв творчого процесу, спроможний творчо розвиватися і повною мірою формувати не лише у своїх підопічних, а й у самого себе всі необхідні якості цілісної творчої особистості.

Література

1. Аристотель. Об искусстве поэзии / Аристотель; пер. с др. греч. – М. : Гос. изд-во худ. литературы, 1957. – 184 с.
2. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям / Семен Устимович Гончаренко. – К.; Вінниця : ПЛАНЕР, 2010. – 308 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник : видання друге, доповнене й виправлене / Семен Устимович Гончаренко. – Рівне : Волинські береги, 2011. – 376 с.
4. Моляко В.А. Творческая конструкторология (пролегомены) / В. А. Моляко. – К. : Освіта України, 2007. – 338 с.
5. Педагогічна майстерність : хрестоматія : навч. посіб. / [упоряд. : І.А. Зязюн, Н.Г.Базилевич, Т.Г. Дмитренко та ін.]; за ред. І.А. Зязюна. – К. : СГД Богданова А.М., 2008. – 462 с.
6. Поддьяков А.Н. Исследовательское поведение. Стратегия познания, помощь, противодействие, конфликт / А.Н.Поддьяков. – М. : [б.и.], 2000. – 254 с.
7. Пономарев Я.А. Фазы творческого процесса / Пономарев Я.А. Исследование проблем психологии творчества. – М. : Наука, 1983. – С. 3-25.
8. Роменець В.А. Психологія творчості : [навч. посіб.] / Володимир Андрійович Роменець. – К. : Либідь, 2004. – 286 с.
9. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Світлана Олександрівна Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 346 с.

Анотація

У змісті статті обґрунтовується сутність системного підходу в контексті його використання стосовно творчо спрямованої професійно-педагогічної діяльності вчителя. Презентуються особливості, структура та зміст феномену «творчий процес». Аналізуються погляди вчених різних наукових галузей відносно застосування означеного явища в умовах сучасної педагогічної практики.

Аннотация

В статье обосновывается сущность системного подхода в контексте его использования относительно творчески направленной профессионально-педагогической деятельности учителя. Презентуются особенности, структура и содержание феномена «творческий процесс». Анализируются взгляды учёных разных научных отраслей относительно применения указанного явления в условиях современной педагогической практики.

Summary

In the content of article the essence of system approach locates in a context of its use of creatively directed professional and pedagogical activity of the teacher. Features, structure and the maintenance of a phenomenon "creative process" are represented. The views of scientists from different scientific areas concerning application of the specified phenomenon in the conditions of modern student teaching are analyzed.

Ключові слова: системний підхід, творчий процес, професійно-педагогічна діяльність вчителя.

Ключевые слова: системный поход, творческий процесс, профессионально-педагогическая деятельность.

Key words: system approach, creative process, professional and pedagogical activity of the teacher.

Подано до редакції 01.04.13.